

DUBRAVKA IVŠIĆ MAJIĆ

Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje

Ulica Republike Austrije 16, HR-10000 Zagreb

divsic@ihjj.hr

O METODOLOGIJI ISTRAŽIVANJA HRVATSKIH PREDSLAVENSKIH TOPONIMA

Predslavenski toponimi najstariji su sloj hrvatske toponimije, a predslavensko podrijetlo ponekad se pripisuje i toponimima koji ne pripadaju toj skupini. U radu je riječ o kriterijima za određivanje pripadnosti toponima predslavenskomu sloju. Kriteriji se raščlanjuju i potkrepljuju primjerima, a dijele se na lingvističke (potvrđenost u antičkim vrelima, etimologija, posuđivanje u starijemu razdoblju, paralelna tvorba) i nelingvističke (veličina i važnost referenta, arheološki nalazi). Ističe se razlika u metodološkim pristupima pri istraživanju predslavenskih toponima posvjedočenih u antičkim vrelima u odnosu na one posvjedočene u mlađim vrelima. Kriteriji za pripisivanje predslavenskomu sloju toponima koji su potvrđeni samo u mlađim vrelima proizlaze iz sustavne obrade hrvatskih toponima posvjedočenih u antičkim vrelima i tako utvrđenih zakonitosti. Posebna se pozornost obraća na načine na koje je očuvan imenski kontinuitet predslavenskih toponima.

1. Uvod

Kad se govori o predslavenskim toponimima na hrvatskome tlu, govori se o svim toponimima koji su nastali u razdoblju prije dolaska Slavena, tj. prije 5. odnosno 6. st., kad se Slaveni prvi put spominju u povijesnim vrelima. Neki od tih toponima u tome su razdoblju i nestali, a neki su očuvali imenski kontinuitet, što znači da su preživjeli velike seobe naroda i postojali još u srednjemu vijeku, a neki postoje i danas.

U proučavanju predslavenskih toponima dvije su osnovne, metodološki različite perspektive. U prvoj, povijesnoj perspektivi cilj je istražiti toponime koji su postojali na hrvatskome tlu prije dolaska Slavena, neovisno o njihovu kontinuitetu. Druga je perspektiva sinkronijska, u kojoj je cilj saznati koji su hrvatski toponimi (suvremeni i povijesni) predslavenskoga podrijetla. Na taj se način istražuju toponimi s kontinuitetom.

Da bi se neki toponim uopće mogao istraživati, potrebna je njegova potvrda. Potvrde toponima na našem tlu nalaze se u antičkim, srednjovjekovnim i novovjekovnim vrelima. Najstarija antička vrela potječu iz 5. st. pr. Kr. (Hekatej iz Mileta, Herodot), a najmlađa su kasnoantička, iz 6. st. (*Kozmografija* Anonimnoga Ravenjanina, Jordan, Prokopije). S obzirom na to da nema pisanih vrela iz 7. i 8. st., najstarije su srednjovjekovne potvrde na kamenim natpisima iz 9. st. te u tekstnim vrelima iz 10. st. U novovjekovne se potvrde, uz tekstna vrela, ubrajaju i sva nova terenska istraživanja te toponimi koji možda tek trebaju biti zapisani.

Vremenska granica postanka predslavenskih toponima, tj. dolaska Slavena, poklapa se s vremenskom granicom antičkih vrela (5./6. st.), pa za toponime posvjedočene u antičkim vrelima možemo sa sigurnošću tvrditi da su predslavenskoga podrijetla. Tu vremensku granicu nije potrebno preciznije određivati s obzirom na dva stoljeća prekida u toponimskim potvrdama. Premda se povijesna i sinkronijska perspektiva prepleću, povijesna perspektiva metodološki prethodi sinkronijskoj. Naime, da bi se nekomu suvremenom hrvatskom toponimu moglo pripisati predslavensko podrijetlo, potrebno ga je usporediti sa zakonitostima koje vrijede za sigurne predslavenske toponime, tj. za antičke toponime. Npr. želimo li neki suvremeni oronim proglasiti predslavenskim, treba ponajprije znati da antički oronimi u pravilu nisu očuvali imenski kontinuitet. Ili, želimo li neki toponim u unutrašnjosti pripisati grčkomu sloju, treba znati da se grčki toponimi u pravilu nalaze na obali i otocima.

U literaturi koja se dotiče predslavenskih toponima može se naići na spekulacije koje se prenose kao činjenice, a koje proizlaze i iz neodgovarajuće metodologije. U ovome članku iznose se promišljanja o tome o čemu sve treba voditi računa pri istraživanju hrvatskih predslavenskih toponima.

2. Lingvistički kriteriji

2.1. Potvrđenost u antičkim vrelima

Kao osnovni princip svakoga toponomastičkog istraživanja još je P. Skok (1950: 256) postavio »položenje od najstarijeg potvrđenog oblika«. S obzirom na to da su toponimi na hrvatskome tlu potvrđeni još u antici, ta su vrela – djela antičkih grčkih i rimskih pisaca – polazište u istraživanju predslavenskih toponima. Antički toponimi vjerojatno su i najpotpunije istraženi s obzirom na to da ih je ograničen broj te da su već dugo zanimljivi klasičnim filozozima, arheolozima i povjesničarima, a zatim i lingvistima i onomastičarima. Vremenska granica antike, tj. antičkih vrela, poklapa se s vremenskom granicom predslavenskoga razdoblja, pa su toponimi potvrđeni u antičkim vrelima nesumnjivo predslavenski.

S antičkim vrelima ipak je potreban određen oprez. Tekstna vrela, djela rimskih i grčkih pisaca, do nas su dospjela rukopisnom predajom, tj. nisu nam poznata u svojem izvornom liku. U toj je predaji nerijetko dolazilo do pogrešaka, a jedan je toponim mogao biti zapisan na više različitih načina. Zbog toga se ponekad sumnja u izvorni lik antičkih toponima.

U sljedećoj tablici nalaze se moguće kombinacije potvrđenosti predslavenskih toponima s obzirom na vremensku granicu predslavenskoga razdoblja.

Predslavensko razdoblje (do 5./6. st.)	Slavensko razdoblje (od 5./6. st.)
potvrđeno	potvrđeno
potvrđeno	nepotvrđeno
nepotvrđeno	potvrđeno
nepotvrđeno	nepotvrđeno

Tablica 1. Moguće kombinacije potvrđenosti predslavenskih toponima u predslavenskome i slavenskome razdoblju

U lijevome stupcu tablice toponimi se dijele na one koji su potvrđeni u predslavenskome razdoblju, tj. u antičkim vrelima, i na one koji nisu potvrđeni u antičkim vrelima potvrđeno je 300-tinjak toponima na našem tlu i oni su *a priori* predslavenski.

U desnome stupcu tablice toponimi se dijele s obzirom na to jesu li potvrđeni nakon dolaska Slavena ili nisu. Toponimi koji su potvrđeni nakon dolaska Slavena jesu toponimi s kontinuitetom (prvi i treći redak).

U prvome su retku toponimi koji su potvrđeni i u predslavenskome i u slavenskome razdoblju. To su antički toponimi s kontinuitetom, tj. oni toponimi za koje kažemo da su prvi jezični spomenici hrvatskoga jezika. Npr. *Salōna – Solin, Issa – Vis, Pharos – Hvar, Iadera – Zadar...* Takvih je toponima 60-ak i oni su prototip predslavenskih toponima. Ti su toponimi prvorazredna građa za istraživanje ranih romansko-slavenskih jezičnih kontakata i ranih slavenskih glasovnih razvoja. Na njima se temelje onomastičke i lingvističke zakonitosti koje se primjenjuju u istraživanju predslavenskih toponima potvrđenih samo u mlađim vrelima.

Drugi redak čine toponimi potvrđeni u predslavenskome razdoblju, a bez kontinuiteta u slavenskome. To su *povijesni toponimi* koji su potvrđeni u antičkim vrelima, a njihov imenski lik nije očuvan. Primjeri su *Aequum – Čitluk, Andautonia – Šćitarjevo, Epetium – Stobreč* itd.

U trećemu su retku toponimi na koje se nailazi u srednjovjekovnim vrelima, ili u mlađim vrelima, ili su potvrđeni terenskim istraživanjima. Etimologija im nije slavenska i nisu nasljednik nijednoga antičkog toponima. Za njih treba pokazati da su predslavenskoga podrijetla, što je metodološki zahtjevno.

S obzirom na to da je predslavensko razdoblje bilo višestruko dulje od slavenskoga, sasvim je izvjesno da su u njemu postojali i mnogi toponimi čiji likovi nisu zabilježeni ni u jednome razdoblju. To je četvrti redak – toponimi za koje naslućujemo da su postojali, ali im ne znamo imenski lik, pa ih ni ne možemo istraživati.

Potvrđenost u antičkim vrelima siguran je, dakle, pokazatelj da je toponim predslavenski. U praksi se pokazalo da je to jedini siguran kriterij za određivanje predslavenskoga podrijetla hrvatskih toponima. Ostali kriteriji za određivanje pripadnosti predslavenskomu sloju, o kojima će se govoriti u nastavku rada, odnose se na gore spomenutu treću skupinu – na predslavenske toponime potvrđene samo u mlađim vrelima. Kod njih je najveći metodološki izazov dokazati da su predslavenski.

2.2. Kriterij etimologije

Na temelju antičkih toponima znamo da se hrvatski predslavenski toponimi po jezičnome podrijetlu mogu podijeliti na latinske, grčke, keltske, tzv. ilirske i predindoeuropske. Iz toga slijedi kriterij etimologije: toponimi, odnosno rekonstrukcije toponimskih likova, koji se mogu izvesti iz jezika koji su se na našem tlu govorili prije dolaska Slavena, mogu se smatrati predslavenskima.

Kad se nekomu toponimu određuje etimologija, pripisuje ga se određenomu jeziku na temelju elemenata koji u tome jeziku imaju značenje, što znači da je taj jezik potrebno poznavati barem do određene mjere. U praksi se, međutim, kriterijem etimologije može odrediti samo latinsko, odnosno grčko podrijetlo toponima potvrđenih u mlađim vrelima jer ostali predslavenski jezici našega područja nisu dovoljno poznati. No i kod latinskih i kod grčkih etimologija treba voditi računa i o drugim lingvističkim pokazateljima, jer će npr. neki mletački toponim u konačnici imati latinsku etimologiju iako je nastao u slavenskome razdoblju.

Iako se u literaturi nailazi na „ilirske” toponime, koji se prepoznaju po određenim osnovama i sufiksima¹, treba uzeti u obzir da je „ilirski” ili „ilirički” samo termin kojim se nazivaju indoeuropski jezici koji su se govorili u rimskoj provinciji Ilirik prije grčkih i rimskih osvajanja. Premda se u prvoj polovici 20. st. pokušavao rekonstruirati jedan jedinstveni ilirski jezik, došlo se do zaključka da takav jezik nije postojao. Još uvijek nije riješeno pitanje broja i odnosa jezika predrimskog Ilirika, ali se lingvisti uglavnom slažu da nije riječ o jednome idiomu, tj. da ih je vrlo vjerojatno bilo nekoliko. S obzirom na to da nema tekstova na ilirskim jezicima, jedino što lingvistički znamo o njima, znamo upravo na temelju toponima i antroponima koje smo proglasili „ilirskima”. Oni su zabilježeni u latinskim i

¹ Osnove su npr. *alb-* < ie. **h₂elb^h* ‘bijel’ (*Albōna*, *Albion*), *ner-* < ie. **ner-* ‘potopiti’ (*Narōna*, *Narōn*), *mors-* < ie. **mrs-* ‘močvara’ (*Mursa*, *Marsonia*) itd. Najpoznatiji su sufiksi *-ōna* (kao u *Albōna*, *Salōna*, *Narōna*...), *-st-* (kao u *Iovista*, *Segesta*, *Sunista*...), *-nt-* (kao u *Colentum*, *Piquentum*, *Argyruntum*...) itd. Opsežniji popis „ilirskih” osnova i sufiksa nalazi se npr. u Šimunović (1984).

grčkim vrelima, što znači da su prošli kroz latinski, odnosno grčki filter. Pri tome se nalazimo »u istom položaju, kao kad bi netko na osnovu europskoga izgovora kineskih imena htio proučavati kineski jezik« (Skok 1920: 29).

Kod keltskih toponima problem je nešto drugačiji. Keltski jezici relativno su dobro potvrđeni i poznati, no rasprostranjenost keltskih toponima po Europi nije dokraja utvrđena. Strogo lingvistički gledano, u keltske bi se toponime trebali ubrajati samo oni koji pokazuju (1) tipično keltske glasovne promjene, (2) tipično keltska morfološka obilježja ili se (3) podudaraju s riječima zabilježenima u starim ili suvremenim keltskim jezicima (Sims-Williams 2006: 8). Prema tim kriterijima jedini sigurno keltski toponim na hrvatskome tlu jest *Carrodunum* (na području Pitomače) jer sadržava karakterističan keltski element *-dunum* 'grad'. S druge strane, za neke druge toponime (npr. *Andautonia*, *Siscia*, *Senia*) u literaturi se može pronaći keltska etimologija iako nemaju pozitivni pokazatelj „keltskosti“, nego ne proturječe keltskim glasovnim zakonima.²

Predindoeuropski jezici ovoga područja ionako su sasvim nepoznati. Antički se toponimi proglašavaju predindoeuropskima kao metodološki ostatak, nakon što ih nije moguće pripisati poznatijim jezicima. Proglasiti predindoeuropskim neki toponim potvrđen u mlađim vrelima samo na temelju etimologije, bila bi čista spekulacija.

2.3. Kriterij posuđivanja u starijem razdoblju

Predslavenski toponimi koji su potvrđeni u mlađim, tj. srednjovjekovnim i novovjekovnim vrelima jesu toponimi s očuvanim imenskim kontinuitetom jer postojanje mlađih potvrda znači da je toponim ostao poznat i nakon seobe naroda i dolaska Slavena. Predslavenski toponimi koji su očuvali lingvistički kontinuitet u hrvatskome jeziku u lingvističkome su smislu posuđenice iz predslavenskih jezika u hrvatski.

Potvrde toponima mogu biti *realne*, tj. mogu se odnositi na toponim koji postoji u trenutku njegova zapisa, a mogu biti i *učene*, tj. mogu se odnositi na određeni povijesni toponim koji više ne postoji u trenutku zapisa. Učene potvrde ne daju informacije o glasovnome razvoju s obzirom na to da se prenose tekstovima, a ne govorom.³

² O metodologiji proglašavanja imena keltskima v. Matasović (1997), Anreiter (2001: 147), Repanšek (2016).

³ Primjeri su učenih potvrda horonimi poput *Illyricum – Ilirik*, *Pannonia – Panonija* kad ih se spominje nakon raspada rimskih institucija.

Srednjovjekovna i novovjekovna vrela toponima na hrvatskome tlu pisana su hrvatskim i stranim jezicima⁴, a u njima se mogu razlikovati hrvatske i nehrvatske potvrde toponima. Predslavenski toponimi koji su potvrđeni u hrvatskim vrelima na sinkronijskoj su razini posuđenice iz predslavenskih jezika u hrvatski, bez obzira na stupanj prilagodbe. Potvrde predslavenskih toponima u stranim vrelima treba pažljivije proučavati. Njih se može smatrati hrvatskima ako su vidljive slavenske, odnosno hrvatske fonološke i morfološke značajke. Ako takvih pokazatelja nema, te su potvrde posuđenice iz predslavenskih jezika u jezik vrela (latinski, grčki, romanske i druge jezike), odnosno imenski kontinuitet nije očuvan u hrvatskome, nego u stranome jeziku.⁵ Predslavenski toponimi koji su potvrđeni samo u stranim vrelima i ne pokazuju hrvatske jezične osobine nisu hrvatski prema jezičnoj pripadnosti, nego prema geografskoj pripadnosti.

Suvremeni hrvatski teritorij u 1. je stoljeću potpao pod rimsku upravu te je, kao i drugi dijelovi Rimskoga Carstva, romaniziran odnosno latiniziran. Time su starosjedilački jezici počeli nestajati, no ne zna se pouzdano kad su izumrli. Dosađ je, ipak, utvrđeno da predslavenski toponimi nisu u hrvatski posuđeni izravno iz predslavenskih jezika, nego uz posredništvo (vulgarno)latinskoga i njegovih mlađih razvojnih faza (romanskoga)⁶. Novopridošli Slaveni u to su doba govorili praslavenskim jezikom, jezikom pretkom svih slavenskih jezika, koji smatramo najstarijom razvojnom fazom hrvatskoga na ovome području.

Toponimske posuđenice iz vulgarnolatinskoga i romanskoga u hrvatski obično se u literaturi dijele u tri kronološka razdoblja (usp. Skok 1950: 259; Tekavčić 1976; Trummer 1998) s obzirom na jezični razvoj *latinskoga i romanskoga*: vulgarnolatinsko/ranoromansko, dalmatsko i mletačko razdoblje. Međutim, prva dva razdoblja ne može se strogo razgraničiti samo na temelju romanskih glasovnih razvoja. Na temelju *slavenskih* glasovnih razvoja toponimske se posuđenice kronološki mogu podijeliti na starije (do 9. st.) i mlađe razdoblje.⁷

Predslavenski toponimi koji su potvrđeni u antici i koji su očuvali imenski kontinuitet u hrvatski su dospjeli kao starije posuđenice, tj. u njima su vidljivi slavenski glasovni razvoji koji su se događali do 9. st. Datiranje posuđivanja ovisi, naravno, i o glasovnome sastavu toponima – nisu sve promjene vidljive u svim toponimima, a moguć je i takav glasovni sastav da su glasovne promjene gotovo nevidljive (usp. npr. hidronime *Savus – Sava, Dravus – Drava*).

⁴ Najstarija su srednjovjekovna vrela latinska i grčka iz 9. i 10. st., a o hrvatskim vrelima može se govoriti od 11. st.

⁵ Npr. antički nesnim *Boa* imenski je kontinuitet očuvao u talijanskome kao *Bua*, a hrvatsko je ime *Čiovo*.

⁶ Uz iznimku hidronima *Dunav*, za koji se pretpostavlja posuđivanje uz posredništvo gotskog. Usp. Schramm (1981: 230).

⁷ Svjež pogled na stratifikaciju romanskih slojeva u jadranskome leksiku i toponimiji donosi se u Ligorio (2014).

- Najočitiji slavenski glasovni razvoji, koji su se događali do 9. st., jesu:
- postanak protetskoga *v* (npr. *Ursāria* – *Vrsar*, *Ulca* – *Vuka*, *Issa* – *Vis*)⁸
 - 2. palatalizacija (npr. *Cissa* – *Caska*)
 - metateza likvida (npr. *Arsia* – *Raša*, *Arba* – *Rab*, *Albōna* – *Labin*, *Scardōna* – *Skradin*, *Sirmium* – *Srijem*)
 - delabijalizacija *ū* > *ȳ* (> *ī*) (npr. *Aenōna*⁹ – *Nin*, *Albōna* – *Labin*, *Flanōna* – *Plomin*, *Salōna* – *Solin*, *Tilūrium* – *Trilj*, *Tragūrium* – *Trogir*)
 - podizanje *ō* > *ū* (npr. *Pōla* – *Pulj*, *Sōlenta* – *Sulet*)
 - promjena *ǣ* > *o* (npr. *Basante* – *Bosut*, *Lauriana* – *Lovran*, *Malata* – *Molat*, *Narōna* – *Norin*, *Stamnes* – *Ston*)
 - postanak „jerova” *i* > *ь*, *u* > *ъ* (> *∅*, *a*) (npr. *Curicum* – *Krk*, *Decimum* – *Dicmo*, *Delminium* – *Duvno*, *Korkyra* – *Krkar*, *Tilūrium* – *Trilj*, *Vegium* – *Bag*)
 - postanak nazalnih vokala *ę*, *ǫ* (> *e*, *u*) (npr. *Basante* – *Bosut*, *Parentium* – *Poreč*, *Solenta* – *Sulet*).

S obzirom na to da između granice predslavenskih toponima (6. st.) i granice starijih posuđenica (9. st.) stoji tri stoljeća slavenske prisutnosti, odnosno slavensko-romanskoga suživota na području današnje Hrvatske, ni ovaj kriterij nije apsolutan. Toponimi u kojima nisu vidljivi ti glasovni razvoji ušli su u jezik nakon njih i *manje je vjerojatno* da su predslavenskoga podrijetla.¹⁰ S druge pak strane, postoji teorijska mogućnost da je neki toponim nastao npr. u 7. ili 8. st. te pokazuje spomenute glasovne razvoje, a ipak ne pripada predslavenskomu sloju jer je nastao nakon dolaska Slavena. Zbog toga, ako se želi pokazati da je predslavenskoga podrijetla toponim čiji je lik mlađi od 9. st., odnosno koji *ne* pokazuje spomenute glasovne razvoje, treba primijeniti druge kriterije. Isto tako, ako se želi pokazati da neki toponim koji pokazuje spomenute glasovne razvoje *nije* predslavenskoga podrijetla, treba to pokazati pomoću drugih kriterija (npr. etimologije).

Glasovnim razvojem mogu se dodati i morfološke prilagodbe, tj. promjena roda. Predslavenski *ojkonimi* posvjedočeni u antičkim vrelima muškoga su roda u hrvatskome (od latinskoga ženskog ili srednjeg), *hidronimi* su ženskoga roda (od latinskoga muškog), a *nesonimi* muškoga roda (od latinskoga ženskog). Hr-

⁸ Detaljniji glasovni razvoj navedenih primjera može se naći u Holzer (2011), Ivšić (2013), Klotz (2013).

⁹ Vulgarnolatinski dugi *ō* razvio se preko zatvorenoga *o* u dugi *ū* te je u slavenski preuzet kao dugi *ū*.

¹⁰ Prividna su iznimka toponimi *Korčula*, *Vrgada*, *Pula* i *Šolta*, koji su potvrđeni u antičkim vrelima (*Korkyra*, *Rubricatas*, *Pōla*, *Sōlenta*), a suvremeni su likovi posuđeni nakon 9. st. Ipak, čini se da su oni nastali višestrukim međusobnim posuđivanjem između romanskoga i hrvatskoga, a zabilježene su i njihove starije varijante *Krkar*, *Lapkat*, *Pulj*, *Sulet*, koje se glasovnim sastavom uklapaju u starije posuđenice.

vatski toponimi posvjedočeni prvi put u mlađim vrelima koji ne slijede takvu distribuciju roda po toponimskim kategorijama ili nisu predslavenskoga podrijetla ili treba pronaći drugo objašnjenje njihova postanka (npr. tranonimizacija).

Među antičkim toponimima koji su očuvali kontinuitet u hrvatskome nalazi se i nekoliko toponima kod kojih je kontinuitet očuvan neizravnim putem, što znači da je promijenjen bilo lik bilo sadržaj predslavenskoga toponima. Neizravni su načini očuvanja kontinuiteta *tranonimizacija* (prenošenje toponimskoga lika s jednoga zemljopisnog objekta na drugi, npr. *Narōna* – *Norin*, ojkonim → hidronim), *izvedenice* (dodavanje hrvatskih sufiksa na predslavenske toponime s izravnim kontinuitetom, npr. *Makarska* od *Makar* ‘gradina iznad Makarske’ + *-ski*, prema antičkome *Muccurum*) i *prevedenice* (upućuju na diglosiju i istu izvanjezičnu motivaciju toponima, npr. *Neapolis* – *Novigrad*).

2.4. Kriterij paralelne tvorbe

Kriterij paralelne tvorbe glasi: ako je toponim, odnosno njegova rekonstrukcija, osnovom ili sufiksom sličan predslavenskomu toponimu na geografski udaljenome području, taj se toponim može smatrati predslavenskim. Tim se kriterijem također pokazuje da je toponimski lik postojao u predslavenskome razdoblju. Premda se ovaj kriterij može primjenjivati i na poznatim jezicima, on se u praksi najčešće primjenjuje na toponime koji pripadaju nepoznatim ili slabo poznatim jezicima (kakvi su npr. ilirski), pa se kod njih mogu uspoređivati samo formalno osnove i sufiksi. Ovaj je lingvistički kriterij najslabiji, jer slični ili isti likovi mogu nastati i slučajno ili zbog konvergentnoga glasovnog razvoja. Usto, kod nepoznatih jezika upitna je i segmentacija na osnovu i sufiks.

Na temelju ovoga se kriterija npr. suvremeni hrvatski hidronim *Krka* smatra predslavenskim. Hrvatska rijeka Krka u antici je posvjedočena pod imenom *Titius* (što je vjerojatno rimsko ime), a pod imenom Krka (*Corca*, *Karka*, *Chercha*, *Korka*...) ¹¹ potvrđena je od 13. st. Međutim, slovenska rijeka Krka posvjedočena je pod tim imenom u antičkim vrelima, pa se na temelju paralelne tvorbe i hrvatski hidronim Krka može smatrati predslavenskim. ¹² Na temelju ovoga se kriterija npr. i hrvatski hidronim *Odra* može smatrati predslavenskim, pogotovo usporedi li se sa srednjoeuropskim hidronimom *Odra* (Češka, Poljska) ili s antičkim toponimima *Adra*, *Adrion* (*oros*). Međutim, taj hidronim ima i sasvim uvjerljivu slavensku etimologiju, od korijena **der-* (koji se nalazi i u *drijeti*, *derati*).

¹¹ Potvrde v. u Ivšić (2015: 56).

¹² Naravno, ako nije npr. onomatopejskoga postanja.

3. Izvanlingvistički kriteriji

3.1. Kriterij veličine i važnosti referenta

Petar Skok u svojoj je monografiji *Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima* utvrdio poznati toponomastički zakon koji kaže da »veliki otoci, važni za naseljavanje i ekonomsku eksploataciju odreda nose predslavenska ili, bolje, predrimška imena« i ekvivalent toga zakona na kopnu: »Sve velike rijeke i njihovi znatniji pritoci, koji su važni za saobraćaj i ekonomski život, nose na teritoriji hrvatskosrpskog jezika isto tako odreda predslavenska imena« (Skok 1950: 11). I doista, u antičkim vrelima spomenuti su svi hrvatski otoci kojima površina prelazi 90 km² (Krk, Cres, Brač, Hvar, Pag, Korčula, Mljet, Vis, Rab)¹³, osim Dugoga otoka, i svi su oni sačuvali imenski kontinuitet do danas, tj. suvremena imena tih otoka predslavenskoga su podrijetla. Spomenuti su i neki otoci manji od 90 km²; neki od njih očuvali su imenski kontinuitet, neki nisu.

Što se tiče hidronima, u antičkim su vrelima spomenute sve hrvatske rijeke dulje od 180 km (Dunav, Sava, Drava, Drina, Bosut, Kupa, Bosna, Vrbas), osim Mure i Une. I one su očuvale imenski kontinuitet. Među rijekama duljine od 70 do 180 km spomenute su Vuka, Cetina, Krka, a spomenute su i neke rijeke kraće od 70 km. Napravimo li obrat ovoga zakona, doći ćemo do zaključka da predslavensko podrijetlo treba ponajprije tražiti među velikim rijekama i velikim otocima, odnosno otocima važnima za plovidbu.

Na temelju ovoga kriterija može se zaključiti da su npr. hidronimi Mura i Una predslavenskoga podrijetla jer označuju velike rijeke (usp. Ivšić 2015: 60, 67). No, kriterij veličine i važnosti referenta ne valja primjenjivati sam za sebe i ne valja ga primjenjivati prije nego se iscrpe lingvistički kriteriji. Naime, hidronim *Mura* ima i uvjerljivu slavensku etimologiju (od pridjeva **murь* 'taman'), dok je nesonim *Dugi otok*¹⁴ slavenskoga podrijetla premda se njime imenuje otok površine veće od 90 km².

Kod ojkonima kriterij veličine i važnosti referenta nije tako očit jer naselja imaju dinamičniju povijest – ona nastaju, rastu, nestaju i ponovno nastaju, te se njihova uloga kroz povijest mijenja. Neka današnja velika naselja u antici nisu ni postojala, a neki veliki i važni antički gradovi porušeni su i prestali su postojati kao gradovi ili uopće kao naselja. Ipak, načelno možemo reći da su imenski kontinuitet očuvala naselja koja su u antici imala status rimske kolonije (najviši status

¹³ Podatci o površini otoka preuzeti su iz *Statističkoga ljetopisa Republike Hrvatske* za 2018. godinu.

¹⁴ *Dugi otok* u prošlosti je zabilježen pod raznim imenima, od kojih su neka moguće i predslavenska, dok je hrvatsko ime potvrđeno tek u 2. polovici 19. st. Bez obzira na podrijetlo povijesnih imena, to je jedini veliki hrvatski otok čije suvremeno ime nije predslavenskoga podrijetla. Detaljnije o nesonimu *Dugi otok* v. u Skračić (2017).

koji je grad mogao imati u Rimskome Carstvu), a ti su gradovi ujedno bili i središta biskupija (to su *Iader – Zadar*, *Parentium – Poreč*, *Pola – Pula*, *Siscia – Sisak*, *Salōna – Solin*, te *Narōna – Norin* i *Sirmium – Srijem* s transonimizacijom). Status rimskoga municipija također je mogao utjecati na očuvanje imenskoga kontinuiteta kod gradova na obali ili u blizini obale (*Albōna – Labin*, *Flanōna – Plomin*, *Nedinum – Nadin*, *Scardōna – Skradin*, *Senia – Senj*, *Tragūrium – Trogir*, *Varvaria – Bribir*, *Vegium – Bag*).

3.2. Kriterij arheoloških nalaza

Posljednji kriterij koji nam pomaže utvrditi je li neki toponim potvrđen u mlađim vrelima predslavenskoga podrijetla jesu arheološki nalazi iz predslavenskoga razdoblja. Arheološki nalazi dokazuju nam da je područje koje nas zanima bilo naseljeno u antici ili prije, a mogu nam još preciznije reći u kojemu je razdoblju bilo naseljeno. Ti su nalazi važni kod ojkonima i eventualno kod nesonima, a ograničavajući čimbenik jesu dosezi arheoloških istraživanja.

Arheološki nalazi dobar su pokazatelj predslavenskoga podrijetla kod predijalnih toponima – rimskih toponima izvedenih od osobnih imena vlasnika posjeda sufiksom *-anus*. Predijalni toponimi česti su u centuriranim agerima rimskih kolonija, a uz njih su nerijetko vezani i arheološki nalazi rimskih rustičnih vila.¹⁵

4. Zaključak

U praksi se pokazalo da je jedini siguran kriterij za pripisivanje toponimā predslavenskomu sloju njihova potvrđenost u antičkim vrelima. Za toponime prvi put potvrđene u mlađim vrelima predslavensko se podrijetlo može utvrditi kombinacijom lingvističkih i izvanlingvističkih kriterija, s obzirom na to da nijedan kriterij sam za sebe nije apsolutan. Lingvistički su kriteriji latinska ili grčka etimologija, posuđivanje u starijemu razdoblju i paralelna tvorba. Tim se kriterijima utvrđuje postojanje toponimskoga lika u predslavensko doba. Izvanlingvistički kriteriji jesu veličina i važnost referenta te arheološki nalazi. Njima se utvrđuje da je i toponimski sadržaj, tj. referent, postojao prije dolaska Slavena. Veza između toponimskoga lika i referenta, tj. provođenje onimizacije, ne može se sa sigurnošću utvrditi.

Prije 50-ak godina u toponomastici se, među ostalim, raspravljalo i o metodi razdvajanja starijih toponima od mlađih (usp. Muljačić 1970; Šimunović 1972). Tada je zaključeno da u toponomastici takve metode još nema, ali i da se do nje ne može doći prečacem, već samo sustavnom obradom što većega broja toponima. Ova metodološka promišljanja mogla bi pomoći da se u istraživanju predsla-

¹⁵ Detaljnije o odnosu predijalnih toponima, centuriranih agera i rustičnih vila v. Ivšić (2014: 103f.).

venskih toponima pronađe ravnoteža između kreativnosti, odnosno želje da se o tim toponimima nešto kaže (i tako uđe u nagađanja i sve više nedokazivih pretpostavki), i skepse, odnosno opreza da se ne kaže ništa krivo (i tako izostavi i ono što je zacijelo točno).

Literatura

- Anreiter, Peter. 2001. *Die vorrömischen Namen Pannoniens*. Budapest: Archaeolingua.
- Holzer, Georg. 2011. *Glasovni razvoj hrvatskoga jezika*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Ivšić, Dubravka. 2013. *Predslavenski sloj u hrvatskoj toponimiji*. Doktorski rad. Rijeka: Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci.
- Ivšić, Dubravka. 2014. Predijalni toponimi na zadarskome području. *Folia onomastica Croatica*, 23, Zagreb, 95–142.
- Ivšić, Dubravka. 2015. Predslavenski hidronimi na području Republike Hrvatske koji nisu posvjedočeni u antičkim vrelima. *Folia onomastica Croatica*, 24, Zagreb, 43–71.
- Klotz, Emmanuel. 2013. *Die kroatische Lautgeschichte am Beispiel romanisch vermittelter Toponyme an der slawischsprachigen Adriaküste*. Wien: Praesens Verlag.
- Ligorio, Orsat. 2014. *Problem leksičke stratifikacije u adrijatistici*. Doktorski rad. Zadar: Sveučilište u Zadru.
- Matasović, Ranko. 1997. O metodologiji onomastičkih istraživanja (na primjeru keltske onomastike). *Folia onomastica Croatica*, 6, Zagreb, 89–98.
- Muljačić, Žarko. 1970. Toponomastičke dileme. *Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja ANUBiH*, 5, Sarajevo, 133–141.
- Repanšek, Luka. 2016. *Keltska dediščina v toponimiji jugovzhodnega alpskega prostora*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Schramm, Gottfried. 1981. *Eroberer und Eingesessene. Geographische Lehnnamen als Zeugen der Geschichte Südosteuropas im ersten Jahrtausend n. Chr.* Stuttgart: Anton Hiersemann.
- Sims-Williams, Patrick. 2006. *Ancient Celtic Place-Names in Europe and Asia Minor*. Publications of the Philological Society, 39. Oxford UK – Boston USA: Blackwell Publishing.
- Skok, Petar. 1920. Studije iz ilirske toponomastike. *Glasnik Zemaljskog muzeja BiH*, XXXXII, Sarajevo, 29–45.
- Skok, Petar. 1950. *Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima*. Zagreb: Jadranski institut Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti.
- Skračić, Vlado. 2017. Nesonim Dugi otok. *Miscellanea Hadriatica et Mediterranea*, 4, Zadar, 137–161.

- Statistički ljetopis Republike Hrvatske 2018*. Zagreb: Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske. https://www.dzs.hr/Hrv/Publication/stat_year.htm (pristupljeno 30. travnja 2019.).
- Šimunović, Petar. 1972. Toponomastika i istraživanje jezičnih prežitaka na Balkanu. *Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja ANUBiH*, 7, Sarajevo, 189–194.
- Šimunović, Petar. 1984. Prvotna simbioza Romana i Hrvata u svjetlu toponimije. *Rasprave Zavoda za jezik IFF*, 10–11, Zagreb, 231–252.
- Tekavčić, Pavao. 1976. O kriterijima stratifikacije i regionalne diferencijacije jugoslovenskog romanstva u svjetlu toponomastike. *Onomastica Jugoslavica*, 6, Zagreb, 35–56.
- Trummer, Manfred. 1998. Südosteuropäische Sprachen und Romanisch. *Lexikon der Romanistischen Linguistik VII*. Tübingen: Niemeyer.

On the Methodology of the Research of Croatian Pre-Slavic Toponyms

Summary

Pre-Slavic toponyms are the oldest stratum of Croatian toponymy. Due to inadequate methodology, pre-Slavic origin is sometimes also attributed to those toponyms which do not belong to this group. In this paper the author discusses the criteria for attributing Pre-Slavic origin to certain toponyms. The criteria are both linguistic (ancient sources, etymology, borrowing before 9th c., parallel formation) and non-linguistic (the size and importance of a particular toponym, archaeological finds). Our paper highlights the differences between the methodological approaches to pre-Slavic toponyms that were recorded in ancient sources and those which were recorded for the first time in more recent sources. Criteria for attributing pre-Slavic origin to toponyms that were first recorded only in newer sources have been derived from the regularities established through systematic analysis of toponyms found in ancient sources. Special attention is given to the description of the onomastic continuity of pre-Slavic toponyms.

Ključne riječi: toponimi, predslavenski toponimi, metodologija, podrijetlo hrvatskih toponima, imenski kontinuitet, toponomastička vrela

Keywords: toponyms, pre-Slavic toponyms, onomastic methodology, origin of Croatian toponyms, onymic continuity, toponomastic sources